

6. Kossuth Lajos és szlovák nemzetiségű vitapartnerei

Közismert, hogy – egy néhány hetes mámoros forradalmi időszaktól eltekintve – sem 1848/49-ben, sem pedig a forradalom előtti években nem az együttműködés, hanem az erősödő, majd eldurvuló viták jellemezték és árnyékkolták be a Kossuth Lajos és Ludovít Štúr nevével fémjelzett magyar és szlovák politikusok kapcsolatát, a magyar és a szlovák nemzeti mozgalom viszonyát. Kik, miről és miért is vitatkoztak a „nyelvháború”-vá szélesedő nyelvviták időszakában, az 1840-es évek első felében? A kérdésekre adott válaszokat kutatva, az okok sorából feltétlenül ki kell emelni az eltérő magyar és szlovák nemzetfelfogást, és a nagyrészt szintén ellentétes, legalább is egymást erősen keresztező nemzeti törekvéseket. A feszültségeket növelte a reformkori ellenzék „pánszlávizmus”-tól való félelme is.

A magyar liberálisok nemzetfelfogásának jellemzői

A magyar liberálisok reformprogramjában nemzet és haladás, szabadság és tulajdon szorosan összefonódó fogalom párokat alkottak. Kossuth nemzeti, nemzetiségi politikája is szoros kölcsönhatásban állt társadalompolitikájával, sőt polgári átalakulást szorgalmazó egész tevékenységével. Az általa szerkesztett Pesti Hírlap az első számtól kezdve vissza-vissza tért ezekre a roppant fontos kérdésekre, mivel Kossuth szerint „személyszabadság, földszabadság” *korunk hatalmas világeszméje...*¹ Politikai hitvallása alapján az összeolvadást, s nem az elkülönülést tartotta. Kifejtette, hogy: „*mi e honnak minden osztályait nemzetiségben és alkotmányban egygyéforrottnak, egy nagy nemzeti családdá egybeolvadottnak óhajtánók*”. A szabad földet (birtokot, tulajdont) tehát – a megosztott nemzet osztályait, a nemzetileg és jogilag széttagolt honpolgárokat alkotmányosan egy testté egybeolvasztó – elmellőzhetetlen (de nem egyedüli) feltételnek tartotta.² A „szabad föld” és „szabad ember” programjához szervesen kapcsolódott a „szabad nemzet” elképzelése is.³

A liberálisok nemzetigénylő és nemzetteremtő nacionalizmusa – amellet, hogy antifeudális jellegű és polgári tartalmú volt – egyidejűleg két igen fontos, egymást kiegészítő, bár meglehetősen ellentmondásos oldalt tartalmazott. Wesselényi, Kölcsey és Deák programirányát követve és továbbfejlesztve, egyfelől Kossuth is az érdekegyesítés ún. „jogkiterjesztés” megoldását, a nép nemzetbe emelését tartotta az egyik alapvető feladatának. Egy olyan jogban és szabadságban egységes nemzetért harcolt, amelyben a magyar állam minden

tagja élvezheti (nemzetiségi, vallási, nyelvi és csoport-, illetve osztály hovatartozástól függetlenül) a polgári jogegyenlőséget, az egyéni szabadságot. A magyar nemzetnek, e polgári közösségnek tehát az ország minden magyar és nem magyar lakosa egyenjogú tagja lehet. Kossuth és politikai társai abban bíztak, hogy a fokozatos jogkiterjesztésért mintegy cserébe a nem magyarok feladják kollektív, nemzeti törekvéseiket, és a fokozatos, önkéntes asszimiláció útjára térnek majd. Ez a felfogás tehát a magyarrá válás legfőbb motorjának a jogegyenlősítést tartotta. (A magyar liberálisok ezen – illúzióktól nem mentes – elképzelését nevezi az újabb történetírás a jogkiterjesztő asszimiláció koncepciójának.)⁴

A magyar liberális nemzetfelfogás eme oldalára természetesen hatott a francia forradalom tüzeiben sarjadt, francia típusú „államnemzet/nemzetállam” felfogás is, amely a politikailag öntudatra ébredt, egyenlő jogokkal rendelkező állampolgárokat (citoyeneket) tekintette a nemzet letéteményeseinek. Ez a magyar, pontosabban „magyarországi” politikai nemzetkoncepció jórészt ideologikus jellegű volt, hiszen látszólag nem volt konkrét etnikai fedezete.⁵

A szlovák nemzeti mozgalom vezetőinek nem is a magyar álláspontnak ezzel az alapvetően liberális oldalával volt bajuk. Sokkal veszélyesebb volt számukra, hogy a magyar nemzetfelfogás eme „befogadó” oldala szorosan kötődött az etnikai és nyelvi kritériumokat nem ismerő, ám a „pórnépet” a feudális nemzetből évszázadokon át kirekesztő hungarus patriotizmushoz, a hagyományos rendi-nemesi „natio” szívósan tovább élő hódításelméletéhez. Ennek klasszikus példája a – magyar–szlovák nyelvharcot elindító – 1817-es vitairat. Ennek szerzője a tót nemzeti törekvéseket azzal utasította el, hogy a „nemzeti” elnevezés „egyedül az uralkodó Magyarokra illik”, mert fegyverrel a hont ők foglalták el és tartották meg 900 esztendőn át, miközben a honnak „bölc^s Alkotmányt” is szereztek.⁶ A hazában élő nem magyar lakosoktól és a befogadott külföldiektől azt kívánták, hogy „*ha szeretik Hazánk productumait, oltalmazó törvényit; szeressék nyelvünket is, és magyarizáltassanak*”.⁷ Ezek mögött az igények, majd követelések mögött tehát a modern magyar nemzeti ideológiába alapvető komponensként beépülő rendi-nemesi „államnemzeti” szemlélet állt. Ján Tibenský, a neves szlovák történész egyenesen úgy látja, hogy ez a feudális államnemzeti koncepció volt a magva nemcsak a magyar nyelv államnyelvvé tételéért folytatott fél évszázados harcnak, hanem az egész magyarosításnak is, amelyhez az érvt a „hódításelmélet”-ből vették.⁸

A Kossuth-vezette ellenzék gondolkodásán és politikai törekvésein jócskán nyomott hagyott a nyelv és nemzet legszorosabb kapcsolatából kiinduló –

Johann Gottfried Herder által ihletett, ún. „német típusú” – „nyelvnemzet”-i, etnikai-kulturális-nyelvi felfogás is. A formálódó „egy politikai nemzet” ezen másik, depolitizált komponensének már konkrét etnikai (magyar) és nyelvi fedezete volt. A nemzet nyelvi-kulturális közösségen alapuló koncepciójának kidolgozói, Széchenyi István, Kölcsey Ferenc és mások, a magyar etnikum nemzeti mivoltának meghatározóit keresték, és a nyelvben, valamint a nemzeti nyelv által hordozott kultúrában és irodalomban találták meg azokat. Komoly gondot jelentett viszont számukra, hogy a nemességtől eltérően (egykorú becslések szerint ugyanis 1844-ben Magyar- és Horvátországban a voksjoggal rendelkező nemesek kb. 90%-a értett magyarul, 78–80%-a pedig magyarnak vallotta magát!) a reformkori Magyarország lakosainak több mint a fele nem magyar ajkú és etnikumú volt.⁹ Másfelől, a magyarokkal egyidejűleg szintén nemzetté válni készülő szláv népek, köztük a szlovákok is, kidolgozták e német típusú nyelvnemzeti felfogás különböző variánsait. Erre támaszkodva a magyarokkal egyenlő jogokat és bánásmódot kezdtek követelni maguknak. Magyar részről tehát egy olyan nemzetfelfogás kialakítására volt szükség, amely az országban élő etnikumok közül egyedül csupán a magyarra illik. Csak nekik (és esetleg a történelmi múlttal szintén rendelkező horvátoknak) biztosítaná a nemzetalkotás lehetőségét. Ez és az erre épülő nemzetiségi politika óvhatja meg csupán a két malomkő – a németek és az oroszok, illetve az erősödő germán befolyás és a magyarországi szlávokat is összefogásra ösztönző orosz/pán-szláv törekvések – között őrlődő, az ellenséges szláv tengerben egyedül, gyökértelenül hanyódó magyarságot a komor herderi jóslat beteljesülésétől: a nemzethalállal egyenértékű beolvadástól és eltűnéstől.

Széchenyi, Deák, Kossuth, Wesselényi, és a kortársak szinte mindegyike, ezt a feltételezett „pán-szláv” veszélyt némileg eltúlozta, a magyarországi délszláv és szlovák értelmiségiek kulturális, nyelvi, tudományos együttműködési törekvéseit, szláv- és oroszbarát szimpátiáit valós és közvetlen politikai fenyegetésként élte meg. Zmeskál Jób találó megfogalmazása szerint ugyanis: „... *literatori fraternizálástól politikai szövetkezésig... csak egy parányi lépés*” van.¹⁰ Wesselényi Miklós 1843-ban megjelent „Szózat”-a is osztotta ezt a nézetet. Wesselényi vitairatnak is beillő könyve a magyar liberálisok közös félelmét tükrözte az „északi kolosszus”-nak nevezett Oroszország által – szerintük – kívülről ösztönzött „szlávizmus”-sal szemben. „*Európán annyi országokat aláásva elterjedt s végigfolyt ezen szlávizmus az, mi hazánkat s nemzetünket végveszéllyel fenyegeti – inkább, mint akármely más országot. Ez azon veszély, melynek rémítő közeledése a halál dermesztő kötelékeit*

*megoldotta, s a polgári elhunytba életet fuvallván, újra meg újra kiáltatja fel: „Hazám, nemzetem, léted vagy nemléted kérdése forog fenn – ébredj és tegyél, vagy veszni fogsz!”.*¹¹

Kossuth politikájának is az egyik döntő meghatározója volt a nemzeti lét veszélyeztetettségének hite és félelme, ellensúlyozásának szüksége és szándéka.¹² Ebből a szempontból is érdekes az egyik 1842-es cikke. A „Városi belszerkezet” című írása lábjegyzetében ugyan azt hangsúlyozta, hogy ő a „pánszláv” szó használatával élni nem szokott, mégis a Pesti Hírlap első két évében elég gyakran foglalkozott a német és az orosz veszéllyel. A „két roppant nemzetiség” közé szorított magyarság önállósága szempontjából veszélyesebbnek tartotta Oroszországot, „*a jeges tengertől Adriáig karjait kinyújtó Briaræusnak súlyát*”, amely „*elnyeléssel fenyegeti nemzetiségünket, melynek előcsapatja barbárság és hagyományos járom és szolgaság*”, valamint az *illyr literaturai (!)* és „*szláv nemzetiségi (!) mozgalmak*”-at.¹³ Ez utóbbiak kapcsán maga is úgy látta, hogy a felvidéki tót evangélikusok között „*csakugyan van egy boldogtalan, mondhatnók, kárhuzatos párt, mely vallását, mi nem tudjuk, minő képtelen okoskodás szerint, a „slavismus” érdekeivel törekszik ugyanazosítani*”.¹⁴

A fenti tényezőknek köszönhetően azután az 1840-es évek elejére/közepére Szontagh Gusztáv, Wesselényi Miklós, Gorove István és mások tollán, valamint Kossuth Lajos Pesti Hírlapja jóvoltából, megszületett a reformkori magyar liberálisok (utókor által „egy politikai nemzet”-nek nevezett) sajátos, torz nemzetfelfogása, amelyben Gergely András szerint szervesen/szervetlenül keveredtek, illetve éltek egymás mellett a történeti jogokra hivatkozó állam-nemzeti és a nyelvnemzeti koncepció elemei. A nagyobb „politikai nemzet” tartalmazta az ennek centrumává, integrációs pontjává váló kisebb „nyelvi-kulturális nemzet”-et.¹⁵ Így ezt a magyar vezetésű és dominanciájú magyarországi nemzetet – legalábbis egyelőre – azonos jogú, de különböző nyelvű és nemzetiségű polgárok alkották. Kossuthék viszont – ahogy már volt róla szó – optimistán bíztak abban, hogy a szabad polgárok politikai összeolvadása teljes nemzeti egyesüléshez fog elvezetni. Vagyis az ország nem magyar népei, a szabadságért mintegy cserébe, egy hosszú történelmi folyamat során magyarosodni fognak, önként magyarrá válnak majd. Ezzel a politikai nemzet és a nyelvi-kulturális nemzet közötti különbség is meg fog szűnni. Egy országban ugyanis csak egyetlen nemzet lehet. Varga János is úgy látja, hogy a liberális magyar nacionalizmus végül is olyan – csak a magyarokra illő – nemzetfogalmat vajúdott ki, amelyben egyedül az etnikai, nyelvi azonosság (amely a szláv,

illetve a szlovák nemzet alapja volt) egyedül még nem nemzetteremtő tényező. Egyetlen magyarországi népet sem tehet nemzetté, mivel a történelmi múlt, az államiságra alapozott önálló politikai történelem, a hódítás, a politikai lét és erő (amelyek a magyarországi „történelem nélküli népeknél” többnyire hiányoztak) lettek az elengedhetetlen tartozékai.¹⁶

Ezt a kifejtett magyar álláspontot az elsők között fogalmazta meg – éppen egy tótok ellen írott vitáiratában – az Athenaeum 1842. október 9-i számának Hernádtáji aláírású szerzője, aki a nemzet és a nép, a nemzetiség és a népiség közötti pontos különbségtevést szorgalmazta. „Azon nép, melly hon t szerz 's állodalmat alapít, népiségét nemzetiséggé emeli: a' meghódított hon, az alkotott állodalom, nevét viseli ,... nyelve e' népnek, **nemzeti nyelvvé** válik. Ez oknál fogva az alávettet különfaju népeknek, **mint olyanoknak**, nem lehet nemzetiségök, ... de mivel saját származásuak 's nyelvűek, van népességök, saját népszokásaik, népdalaik stb. Ha pedig a hódító népfaj által **egyenlő joggal** az alkotmány 's haza' jogaikban részesítettek, állodalmi tekintetben 's mint az egy hon' egyenlőjogu polgárai a' hódító népfajjal együtt **egy nemzetet** képeznek, egy 's szintazon nemzetiségben részesülnek, melly azonban, mivel ... **átruházott**, ... a' hon-szerző 's alkotmány-alapító népfajé”. Ebből következően tehát „mi tótok, mint tótok, Magyarországon nem lehetünk nemzet, mert tót állodalom itt nem létezik, hanem csak nép;...”¹⁷ Wesselényi Miklós 1843-ban megjelent híres „Szózat”-a még egyértelműbben fogalmazott, Kossuth álláspontját is tükrözte. „A honunkban Horvát- s Tótországban kívül lakó szlávokra nézve máskint áll a dolog. Ezek nemzetül nem léteznek, ezek tisztán Magyarország népességének tagjai. Ezeknek valamint külön nemzeti joguk nincs, s nem lehet... Polgári alkotmány élvezését, törvények védelmét s ebből folyólag jogszerű, polgári szabadságot ezek is követelhetnek. Ezek mint embereknek elavulhatatlan s mint polgároknak tagadhatatlan joguk. E jogukból nemzeti-ségökre nézve annyi, de csakis annyi következik, miszerint anyai nyelvöket családi körben s a magányélet minden viszonyaiban békén használhatják, s annak észmüveit élvezhetik”.¹⁸

Ebből az álláspontból nemcsak a magyar nyelv védelméért, a magyar nyelvűség kiterjesztéséért folytatott küzdelem következett, hanem a nem magyarok nyelvi-kulturális törekvéseinek korlátozása is. Ebben a kérdésben a reformkori politikai paletta minden irányzata, szinte minden jellegadó képviselője egyetértett. Legfeljebb csak az önkéntes magyarosodás vagy erőszakos magyarosítás kérdésében voltak közöttük felfogásbeli, taktikai különbségek. Eltérések voltak

közöttük még abban a tekintetben is, hogy a nemzetiségek mindenki által kívánt azonosulása milyen mértékű – részleges vagy teljes – legyen?

Kossuth és a Pesti Hírlap álláspontja

A vezető liberálisok mérvadó álláspontját Kossuth fejtette ki a Pesti Hírlap hasábjain. Észak-Amerika, Franciaország, Poroszország, Anglia stb. példájára hivatkozva már a 3. számban – amelyben azokkal a „dalnokok”-kal vitázott, akik úgymond a nagy jövőre hivatott „szláv nemzet”-re várhoztak, s egy „roppant hatalom”-mal szimpatizáltak – síkraszállt amellett, hogy az országban a kormányzás és közigazgatás nyelve a magyar legyen. Ennek érdekében, és a nemzet szakadását megszüntetendő, hangsúlyozta, hogy: „*Mi... a magyar nemzetiséget minden törvényes és méltányos úton, s különösen az iskolames-terek serkentésével... szeretnők... végezni...*”.¹⁹ Ehhez néhány hónappal később Gorove István akkor megjelent „Nemzetiség” c. könyve kapcsán azt is hozzátette, hogy még az alkotmány érdekénél is fontosabb a „nemzetiség” érdeke. Minden reformlépésnek ezt kell szolgálnia. Így tehát a városok igazgatási nyelvének, a közigazgatás minden ágának, a törvényhatóságokhoz felterjesztett feliratoknak, majd – másfél év múlva – az anyakönyveknek is magyarnak kell lenniük. „*Ez elég, több sem jogszerű, sem törvényes*” – állapította meg.²⁰ Egy 1842-ből való írásában pedig egyetértően hivatkozott arra a Wesselényi Miklóstól kapott levélre, amely egyfelől elítélte a horvát (illyr) mozgalmat, valamint a szlovák nyelv védelmében 1842 kora nyarán Bécsben petíciót átnyújtó, a magyarosítás ellen tiltakozó evangélikus tót küldöttséget. Szó szerint idézte a külföldi gyógykezelésen tartózkodó „árvízi hajós”-nak azt a gondolatát is, hogy a Magyarországon élő népek nemzeti törekvései már olyan rémítő fokra hágtak, hogy „*nemzetünkre nézve a lenni vagy nem lenni kérdése oly élre állva létezik most, mint soha inkább*”. Kossuth ekkor már úgy látta, hogy az illyr mozgalmak – amelyek háttérben egy nagy szláv nemzet létrehozásáért folytatott, kifelé gravitáló, „idegen rokonszenvű” mozgolódást vélt felfedezni – nem irodalmiak! Végezetül, kissé békülékenyebben azt is leszögezte, hogy a magyar nyelv kiterjesztésére vonatkozó fenti intézkedésektől többet „*tőlük a magyar törvényhozás nem kíván s anyai nyelvöket a magányélet köréből ki nem tiltja (mit tiltania nem is lehetne) ... művelését nem akadályozza ...*”.²¹ Néhány nappal később ez utóbbi gondolatra újból visszatért. A magyar nyelv kényszerítés hatására történő terjesztését nem tartotta elképzelhetőnek, mert „*ha jogtalan nem volna is, nehezen volna kivihető*”, hogy a magányélet minden

területén minden ajakról magyar szó zengjen. Egyébként is „*a magányos élet nyelv dolgában kényszerítést nem tűr*” – állapította meg.²²

A nyelvvel és nemzetiséggel kapcsolatos felfogását legrészletesebben a „Bánat és gondolkodás” c. cikkében fejtette ki 1842-ben, a Pesti Hírlap 183. számában. Az apropót ehhez egyrészt a közelgő országgyűlés adta (ahol véleménye szerint a magyar nyelv és a megtámadott magyar nemzetiség ügye okvetlenül szőnyegre kerül majd). Másrészt ideje már – hangsúlyozta –, hogy „*a nyelvsurlódásnak vége legyen, s azért egész, világos és határozott törvényre van szükség*”. A törvényhozástól tehát egy olyan határvonal felállítását szorgalmazta, amely majd világossá teszi, hogy Magyarországon a közigazgatás minden ága, a magyar kormánnyal és a törvényhatóságokkal történő érintkezés nyelve, kizárólag csak a magyar lehet. „*Ennél kevesebbet tenni gyávaság, többet parancsolni zsarnokság*” – hangoztatta – és „*mireánk nézve mindkettő öngyilkolás volna*”. Törvényben kívánta tehát rögzíteni (mivel sok megye már határozatilag úgy is kijelentette), hogy a magyar törvényhozás nem törekszik az ország idegen ajkú lakosait nyelvüktől megfosztani. Jogtalanság lenne a magánélet nyelvviszonyaiba a törvény által kényszerrel történő beavatkozás is. Azt azonban a törvényhozásnak „*joga van megkívánni, hogy Magyarországon a közigazgatás, akár polgári, akár egyházi legyen az, úgy a törvényhozás, mint törvényvégrehajtás, kormányzás, igazságszolgáltatás, közbátorság, rendőség, egyenes és mellékes adók s közgazdaság körében magyar legyen. Ez által honunknak idegen ajkú lakosai... meg lesznek nyugtatva...*”. Meglátása szerint ezeket az intézkedéseket a magyar nemzetnek, már csak önbecsülése érdekében is, habozás nélkül meg kell tennie. Nem zavarhatják meg ebben sem a „*szláv literátorok (!) zajongásai*”, sem az „*illyr dulongók böszültsége*”. Befejezésül Kossuth egyrészt azt szorgalmazta, hogy „*hazánkban közoktatási nyelvvé a latin helyébe haladéktalanul a magyar nyelv tétessék*”, másrészt pedig azt javasolta, hogy „*a magyar nyelv minden falusi tanodában is okvetlenül gondosan taníttassék*”.²³

Látható tehát, hogy Kossuth szemléletében ugyanúgy keveredett a más ajkúaktól csupán magyarosodást kívánó mérsékelt, intenzív nacionalizmus a radikálisabb nyelvterjesztő-magyarosító, extenzív nacionalizmussal, mint ahogy a Pesti Hírlap szemléletére is a két fajta nacionalizmus közötti átmenet volt a jellemző.²⁴ 1847-ig inkább az utóbbi volt a hangsúlyosabb.

A vita konkrét, közvetlen kiváltó okai

1840–1843 között a „nyelvtusa”-nak előszeretettel nevezett nyelvharcot valóságos „nyelvháború” váltotta fel. Ez a küzdelem a „magyarománok” (a magyar nyelv túlzó pártolói és terjesztői) és a „szlavománok”, „pánszlávok” (a szlovák nyelv és a szláv-, illetőleg szlovák érdekek magyarországi védelmezői) között a hatás-ellenhatás egymást tápláló logikája alapján, álnéven vagy névtelenül dúlt a német és a magyar lapokban. A vita hevességét mutatta, hogy az egyik elemző a toll fegyverével folyó összecsapásokban már 1841-ben a „*tolcsaták fegyverrel folytatása*”-nak az előkészületeit sejtette meg.²⁵

A sajtóviták háttérében tehát – nem árt ismételtelen hangsúlyozni – döntő módon az állt, hogy a magyar államnyelvért folytatott fél évszázados küzdelem lassan a befejeződéséhez közeledett. A magyar nyelv az idők során már nemcsak a latint szorította ki, s már nem is csak a közigazgatásban, evangélikus papi hivatalokban, és általában a szakképzettséget kívánó hivatali, értelmiségi pályákon követelték meg a magyarul tudást. A magyarosítás elérte a szlovákok hitéletét, vallási intézményeit, a szlovák ifjúság nyelvművelő és irodalmi egyesületeit, diákköreit, sőt az alsó fokú oktatást is. Az oktatás teljes magyarosításának igénye igen nagy veszéllyel járt, hiszen már a szlovák köznép asszimilálásának bevallott szándékával párosult. Ezek az asszimilációt elváró vagy egyenesen sürgető magyar igények és türelmetlen adminisztratív intézkedések már valóban létében veszélyeztették az első lépéseit tevő szlovák nemzetet. Koránt sem véletlen tehát, hogy a nemzetileg tudatos szlovák evangélikus értelmiség a magyar törekvésekkel szemben növekvő ellenállást tanúsított.

A „magyaromán” lépések nemcsak a magyar–szlovák, szlovák–magyar nyelvharc kieleződésére és eldurvulására voltak közvetlen hatással. Serkentőleg hatott a szlovák nemzeti öntudatosodásra is. A szlovák nemzetébresztő értelmiség gondolkodásában ugyanis az 1830-as évek végétől egyrészt megkezdődött, és néhány esztendő alatt jórészt meg is történt az áttérés az addig uralkodó szláv tudatról a szlovák tudatra. Másrészt a nyelvharc által serkentett szlovák nemzeti tudat kezdett a magyar nemzetfelfogástól és nemzeti törekvésektől nemcsak elhatárolódni, hanem egyre élesebben szembe is fordulni. Ez pedig a következő években megnehezítette azt, hogy a polgári átalakulás közös kérdéseiben tartósan együtt léphessenek fel Kossuth Lajos magyar és Ludovít Štúr szlovák követői.

A szlovák történetírás méltán nevezi „viharos események”-nek az 1840–1843 közötti éveket. Ebben a rövid, de igen fontos időszakban jelent meg

a legtöbb szlovák nemzetvédő írás. Az egyik közvetlen kiváltó okot az 1839/40. évi pozsonyi országgyűlés, annak is a nyelvügyben elfogadott 6. törvénycikke jelentette, amely a következőket mondta ki: az országgyűlés és a törvényhatóságok magyarul írhatnak fel az uralkodóhoz. A helytartótanácsi körleveleket magyar nyelven kell kiadni. Arról is rendelkezett, hogy a magyar anyakönyvvezetést – három év múlva – mindenütt be kell vezetni (az addigi latin helyett), s ezentúl csak magyar nyelven tudó lelkészek alkalmazhatók (vallásbeli különbség nélkül). A szlovák evangélikus értelmiségnek legjobban talán e két utóbbi rendelkezés fájt. A másik fontos esemény gróf Zay Károly evangélikus főfelügyelővé történő kinevezése volt 1840-ben. A lelkes magyarosító hírében álló gróf a szeptember 10-én tartott beiktató beszédében nem is volt hűtlen híréhez. A legmagasabb közös célt – a közös hazai nyelv megteremtését és a szlávizmus terjedésének visszaszorítását – elképzelhetetlennek tartotta „*a hazának megmagyarosítása*” nélkül.²⁶ Beszédét azzal az ígérettel zárta, hogy a magyar nemzetiség fejlődéséért, a magyar haza jólétéért, nagyságáért és dicsőségéért „*az utolsó leheletemig küzdeni fogok*”.²⁷

Ennek a szent célnak a nevében gróf Zay Károly szuperintendens tervbe vette a zömmel szlovák és német hívekből álló evangélikus, és a magyar többségű református egyház unióját. Ha ez a terv megvalósult volna, mert a hönáhitott terv végül is nem sikerült, magyar túlsúly jött volna létre (a kb. 2 millió főt számláló reformátusok révén) az egyesült egyházban. Ennek segítségével azután jó esély kínálkozhatott volna a szlovák és a német evangélikus gyülekezetek „megmagyarosításá”-ra is. Ezzel együtt egy Pesten felállítandó, magyar tanítási nyelvű, közös református főiskola terve is felmerült. Ez az evangélikus teológusok német egyetemekre járását feleslegessé tette volna. Több felső-magyarországi gimnáziumban és líceumban – arra hivatkozva, hogy törvényellenes izgatást és hazaáruló, magyarellenes tevékenységet folytatnak – betiltották a „pánszláv”-nak titulált nyelvűművelő és irodalmi egyesületeket.²⁸

A kb. két éven át tartó polémiába Kossuth Lajos és a Pesti Hírlap is bekapcsolódott, természetesen a „derék hazafi”-nak nevezett Zay Károly oldalán. Az evangélikus vallású Kossuth több cikkben is hitet tett az unió, a két felekezet „egy akol”-ban történő egyesítése mellett, amelyet a kor egyik nagy kérdésének tartott. „*Én, ki ezt írom – olvasható a Pesti Hírlap 1841. évi 73. számában –, egyike vagyok azoknak, kik ... szavokat adták, hogy az unióra tehetségök szerint közremunkálni magokat elhatározzák*”.²⁹

A szlovák vitapartnerek álláspontja, az első szlovák felségfolyamodványok megjelenése

A szlovák–magyar nyelvharc élén hosszú időn át Ján Kollár haladt. A szlovák nemzetébresztők második nemzedékének vezéregyénisége már az 1820-as évek elejétől vállalta a szláv/szlovák érdekek védelmét. Ő, valamint az 1830-as években főleg Samuel Hoič és Ľudovít Martin Šuhajda írták a legjelentősebb vitairatokat. Ezekben egyre részletesebben dolgozták ki és indokolták meg a szláv/szlovák nyelv, és nemzet egyenjogúságát védő, bizonyító, a magyarosítás szükségességét kétségbe vonó nézeteiket. Ennek során kidolgozták a szláv/szlovák nemzettel kapcsolatos felfogásukat is. Ezekben a védekező jellegű írásokban német hatásra különbséget tettek a „magyar” és „magyarországi” kifejezések között, valamint a „magyar nyelv” és „magyarországi nyelvek”, valamint az (anyanyelvre támaszkodó, természetes) „nemzet” és a hódításra, elnyomásra épülő mesterséges „haza” (értsd: állam) között. Ján Kollár meghatározása, amelyet legárnyaltabban „Az irodalmi kölcsönösségről” című tudományos főművében fejtett ki az 1830-as évek közepén, mindannyiuk közös álláspontját tükrözte. Mit szeret szívesebben az értelmes ember – tette fel a kérdést –: „a földet vagy a népet, a hazát vagy a nemzetet. Hazát ismét könnyen találhatunk, ha azt el is veszítettük: de nemzetet és nyelvet soha és sehol; a haza önmagában halott föld, idegen tárgy, nem emberi: a nemzet a mi vérünk, életünk, lelkiünk, személyi tulajdonságunk. A hazaszeretet kissé ösztönös, vak természetű ösztön: a nemzet és a nemzetiség szeretete inkább az értelem és a műveltség alkotása”.³⁰ Ez a természetjogi álláspont gyökeresen különbözött attól a történeti jogra épülő magyar liberális nemzetfelfogástól, amelyben – ahogyan már volt róla szó – a hosszú történelmi múlt bizonyítja leginkább a nemzetek létjogosultságát és életképességét. A nemzet egyedüli életkerete ugyanis az állam, elengedhetetlen ismérve pedig az önállóság, az önrendelkezés.

A magyarosításnak nem kis szerepe volt abban, hogy az 1820/1830-as években Kollár kidolgozta a „szláv kölcsönösség elmélet”-ét, amely nemcsak a szlovákok, hanem az európai szláv népek nemzeti tudatára is meghatározó hatással volt. A német és magyar expanzív törekvésekkel szemben az Európában élő szlávok szoros tudományos, irodalmi, nyelvi együttműködését szorgalmazta, beleértve az orosz tudós és állami körökkel kialakított kapcsolatokat is. Wesselényi „Szózat”-a tehát nem véletlenül nevezte Kollárt a „szlávizmus honunkbeli egyik főnökének”, akinek irodalmi törekvései mögött politikai

szándékokat vélt felfedezni.³² Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy ez a koncepció – amely erős szláv tudattal kapcsolódott össze, és amelyet többnyire irodalmi, kulturális pánszlávizmusnak vagy szlávizmusnak is szokás nevezni – az 1830-as évek végétől/1840-es évek elejétől már erőteljesen gátolta az önálló szlovák tudat kialakulását.

A fent említett magyar törekvésekre válaszul, 1840 tavaszán a pozsonyi szlovák hazafiak „Všetko za národ a krála” címmel a szlovákok nevében kérénytervezetet kívántak az országgyűlés elé terjeszteni.³³ A magyar nyelv erőszakos terjesztése ellen tiltakozó, és az oroszbarátság vádját visszautasító tervezet ugyan nem jutott a diéta elé, de jól mutatta a nemzetileg tudatosodó szlovák értelmiség felfogásának, nemzeti tudatának és törekvéseinek adott állapotát. A „jó uralkodó” bölcsességében naivan bízó petíció erőteljesen érződött J. Kollár, Samuel Hoič és Ludovít Martin Šuhajda nézeteinek hatása a nemzetről, a nyelv funkciójáról, a haza fogalmáról, a „közös hazá”-ról stb. Új elemet jelentett viszont, hogy a konkrét nyelvi kérések mellett (pl. hogy a nemzeti nyelvet hagyják meg az iskolákban, templomokban, bíróságokon és hivatalokban) már bizonyos politikai és szociális jellegű problémák is kezdtek megjelenni. Újból felmerült Magyarország (kon)föderatív alapon történő nemzeti átalakításának a gondolata is. Idézzük: „... *marad nekünk az utolsó eszköz – megalapítani a mi Szlovákiánkat... külön országgyűléssel Horvátország és Szlavónia példája szerint, az igazságos király védelme alatt. Emlékezzünk vissza a Jiskra-i időkre, amikor Szlovákia teljesen önállóan létezett*”.³⁴

Ettől mérsékeltebb volt Ján Kollár 1840 végéről származó felségfolyamodvány tervezete. Ennek átadására ugyan szintén nem került sor, de az összes magyarországi szláv nevében ugyancsak konkrét nyelvi, kulturális, gazdasági és politikai kívánságokat fogalmazott meg. Vasárnapi iskolákat, szláv akadémiát szorgalmazott, a felsőbb iskolákban (a magyar mellett) szláv nyelven előadott stúdiumokat, a pesti egyetemen szláv tanszéket és tanárokat. Azt kívánta, hogy az egyházi és világi hatóságok a szlávok által lakott vidékeken a néppel folytatott levelezésükben (és viszont) a szláv nyelvet használják. Az egyházi életben is kérte a szláv nyelvűség használatát; a jegyzőkönyvek szláv nyelveken történő vezetését, a nevek magyarosításának megakadályozását. Az ipar, gyárak, manufaktúrák létesítése mellett Kollár beadványa sürgette a cenzúra szabaddá tételét, valamint a szláv nemzeti mozgalmak vezetői üldözésének és gyalázásának megszüntetését. Végül, de nem utolsó sorban a tervezet azt a még komolyabb politikai kívánságot is megfogalmazta, hogy a

magyar országgyűlésen a szlovák nemzetiségnek (národnost slovenská) saját képviselői és küldöttei legyenek, akik ott latinul vagy szlávul beszélhessenek.³⁵

A pozsonyi hazafiak és Ján Kollár megvalósulatlan tervezetei már egyfajta fordulatra utaltak, hiszen megjelent bennük az – addig szinte kizárólag nyelvi, kulturális igényekkel fellépő – szláv/szlovák nemzeti törekvések politizálásának a szándéka. Enne első konkrét megnyilvánulása egy újabb petíció volt, amelyet Kollár és a szláv/szlovák érzelmű Pavol Jozeffy szuperintendens vezetésével készítettek elő 1841 végétől. 1842. június 5-én Bécsben „a magyarországi szláv alattvalók” nevében benyújtott felségfolyamodvány – amelyre a 4. tanulmányban már kitértünk – 200 evangélikus értelmiségi aláírását tartalmazta, és L. Štúr keze nyomát is magán viselte. A delegáció vezetője P. Jozeffy tiszamelléki püspök volt, a tagjai pedig Samuel Ferjenčík jolsvai, Jan Chalupka breznóbányai és M. M. Hodža liptószentmiklósi lelkészek.³⁶ A kérvény aláírói az uralkodó politikai védelmét kérték a magyarosítás ellen: „*a Magyar Királyságban élő protestáns szlovákok nevében Felséged dicsőséges Trónjához helyezik menedéküket és térden állva könyörögnek a legmagasabb uralkodói védelemért és szerény kéréseik garantálásáért...*”³⁷

Kifejtették pontokba foglalt sérelmeiket, valóban szerény kéréseiket. Sérelmesnek tartották az anyakönyvek és a szlovákok elleni törvényszéki vizsgálatok magyar nyelven történő vezetését, a magyar lapok szlovák cikkekkal kapcsolatos diszkriminatív politikáját, szlovák cenzorok hiányát, valamint azt, hogy a pesti egyetemen nem működött szláv tanszék. A legsúlyosabb sérelmük az iskolák és az egyházi szertartások elmagyarosítása volt. Budán és Pesten 2 szlovák cenzor kinevezését óhajtották, valamint a sajtóban a szlovák nyelven való védekezés lehetőségét. Kérték a pozsonyi tanszék megerősítését és más evangélikus főiskolákon, nem különben a pesti egyetemen, szláv tanszékek felállításának engedélyezését. Az egyházi anyakönyvek vezetésében a latin fenntartását kívánták. Sajnálataikat fejezték ki a magyarosító Zay Károly főfelügyelővé választása miatt. Végül kifejezésre juttatták azt az elhatározásukat, hogy a törvényszabta keretek között hajlandók megtanulni a magyar nyelvet, de anyanyelvükről semmiképpen sem mondanak le.³⁸

A küldöttséget ugyan Lajos főherceg, Metternich és Kollowrat is szívélyesen fogadta, de a kormányzat – az audiencián tett ígéretei ellenére – nem teljesítette a szlovák evangélikusok egyetlen kívánságát sem. A petíció ugyanakkor világosan mutatta, hogy a maroknyi szlovák „nemzetébresztő” az „ultramagyarok” törekvéseivel szemben egyre határozottabban a konzervatív aulikus főrendek és a bécsi udvar felé kíván közeledni. A csalódás dacára a szlovák

vezetők továbbra is Bécestől vártak segítséget és támogatást. Jozeffy 1842-ben és 1843-ban újból Metternichhez és József nádorhoz fordult, Kollár pedig Kollowrattól remélt orvoslást. Ezt 1844 elején egy újabb jelentős petíció felterjesztése követte. Az udvar ezúttal már méltányolta az újabb beadványt és teljesítette annak egyik legfontosabb kívánságát. Štúr szerkesztésében 1845-től megjelenhetett a szlovákok első politikai lapja: a Szlovák Nemzeti Újság.³⁹

Mihelyt a magyar világi és evangélikus egyházi vezetők tudomást szereztek az első bécsi követjárásról és beadványról, újabb, még hevesebb támadást indítottak a szlovák „mozgalom” vezetői ellen. Jozeffyt, a küldöttség vezetőjét, megfosztották Gömör megyei táblabírói funkciójától. A német egyetemről hazatért L' Štúr, aki ekkortól már a szlovák nemzeti törekvések meghatározó vezetői közé tartozott, eltávolították a pozsonyi csehszlovák tanszékről. Támadás indult a szlovák mozgalom másik fontos intézménye, a lőcsei evangélikus líceum szlovák önképző diáktársasága ellen is. Jitrenka (Hajnal) című almanachjukat a pánszlávizmus megnyilvánulásának bélyegezték és élesen kritizálták. Egyházi vizsgálóbizottságot állítottak fel a petíciózók ellen. Elsőnek a bányakerületi szuperintendencia foglalkozott a kérvénnyel, és azt a konvent elé utalta. 1842. szeptember 5-én a Pesten megtartott egyetemes gyűlés a bécsi küldöttség vezetőjét kérdőre vonta, nyilatkozatra szólította fel. Majd az ügy elintézésére egy egyháziakból és világiakból álló küldöttséget nevezett ki. A nagy létszámú küldöttség tagjai között – Pulszky Ferenc, Schedius Lajos, B. Jeszenák János, Székács József stb. mellett – Kossuth Lajos neve is ott szerepelt!⁴⁰

Kornis Gyula szerint az egyetemes gyűlésen Kossuth már két évvel korábban indítványozta, hogy pánszláv propaganda címén az evangélikus szlovák ifjúság irodalmi egyesületeket oszlassák fel.⁴¹ A bécsi követjárás utáni magyar támadást is Kossuth Pesti Hírlapja indította el. Elítélte Jozeffyékét, hogy az udvarhoz fordultak. Azzal vádolta meg őket, hogy a mindössze 200 aláírást tartalmazó petíció, amelyet „*pánszlávizmusi oklevél*”-nek nevezett, nem képviseli a tót népet.⁴² Az éles szemű szlovák vitázók viszont, számos sérelmük között, a Kossuth-vezette magyar liberálisok szemére hányták, hogy kétféle mércével mérnek. Saját fajuk szeretetét a legnagyobb erénynek tartják, de ugyanezt a nem magyaroknál bűnnek bélyegzik. A jobbágykérdésben liberálisak, de ezt a szemléletet a nemzetiségi kérdésben, a nyelv terén nem érvényesítik. S ebben Kossuth a legnagyobb mester.⁴³ L' Štúr nemzetvédő irata, amely 1843-ban németül jelent meg, ezt a kettősséget a következőképpen érzékeltette. „*Ugyanaz a Kossuth, aki a Pesti Hírlapban a jogegyenlőségért*

küzd, az evangélikus konventben azt, aki a maga jogát követeli, vizsgálat alá vonni és megbüntetni akarja; ugyanaz a Kossuth, aki a sajtószabadságért lát-szik viaskodni, a konventben indítványozza, hogy meg kell tiltani a tót ifjúsá-g-nak anyanyelvén való tanítását; ugyanaz a Kossuth, aki a haza körül érdemeket szerzett férfiakról panegyrikus beszédeket zeng, a hasonló érdemes embereket hivataluktól meg akarja fosztani. Ez az ő szabadsága, ez az ő liberalizmusa”. Fejtegetését Štúr abban a szónoki kérdésben összegezte, hogy tehát: „Kossuth a szabadság álarca alatt nem az önkényért és erőszakért viv-e harcot?”⁴⁴

A „viharos események” legjelentősebb szlovák vitairatai

Az 1840-től fellángoló vitában a legtöbb szlovák nemzetvédő vitairat 1841–1843 folyamán született. Ján Tibenský csoportosítása szerint ezek között egyaránt voltak hagyományos, 18. századi gyökerű védekező jellegű iratok (ún. apológiák) és harcosabb, polemikus jellegű vitairatok.⁴⁵ A polémiában természetesen nemcsak Štúr és Kossuth vettek részt. A Pesti Hírlapon és a hazai folyóiratokon (Századunk, Társalkodó stb.) kívül az augsburgi Allgemeine Zeitungban és a Lipcsében, Zágrábban, valamint külföldön máshol megjelent röpiratokban, Zay Károly, Pulszky Ferenc, Zmeskál Jób vagy Kramarsik Károly (Karol Kramarčik) írásaira Štúr mellett a szlovák vitacikk írók egész serege reagált.

Az igen gazdag választékban tallózva, feltétlenül figyelmet érdemel a szlo-vák mozgalom egy igen lelkes résztvevőjének, Ján Čaplovičnak (Csaplovics Jánosnak) néhány 1841-ből való, cseh, német és magyar folyóiratokban elhelyezett írása, amelyekben Zay, Zmeskál és Szontagh Gusztáv támadásaira reagált. Főbb gondolatait tekintve hasonló szemléleti, gondolati alapokon állt, mint Kollár, Hoič és Šuhajda. A szlávok számbeli fölényére, a magyar nyelv szláv nyelvhez viszonyított fejletlenségére hivatkozott. Érvelése szerint a szláv már „jóval a magyarok megérkezése előtt” elsajátította az európai műveltséget, amelynek kifejezéseit – sok iparra, életmódra való kifejezéssel együtt – a ma-gyar „a szlávtól kölcsönözte”. Elutasította a szlovákokat és a szlovák hazafia-akat ért erőszakot, a szlávokat ért csúfolódó túlzásokat, valamint azokat a váda-akat, miszerint ők „rossz hazafiak”, „anyagylkosok” stb. Nem minden él nélkül jegyezte meg, hogy „tán a gombkötőségen s marhaganéjból tűzifát képző művészetén kívül” a tót a magyartól nem sok mindent tanult. Magyarosítással nem az egész „nemes és tisztelt magyar nép”-et vádolta, hanem csupán az „ultramagyarok”, és főleg az „álmagyarok” közül kikerülő fanatikusokat.

Azokra a renegátokra gondolt, akik „magukat valódi magyaroknak akarván tartani”, dühösen támadják a tótokat, és közöttük nemzeti gyűlölködést szítanak. (Ugyanebben az évben Ondrej Šoltys álnéven megjelent cseh nyelvű „Apológiá”-ja sem annyira a magyarokat, mint a nemzetüktől elpártolt „odrodilec”-eket ostorozta.) Čaplovič önmagát olyan „született magyarországi tót”-nak tartotta, aki nem kifogásolta, hogy az ügyvezetés nyelvét emelt magyart a tótok is szorgalmasan tanulják. Javaslatára azonban ezt úgy kell tenni, hogy eközben saját anyanyelvüket se hanyagolják el, hogy szlávok maradhassanak.⁴⁶ Lipcsében megjelent „Szlavizmus és pszeudomagyarizmus” c. német nyelvű írásában ugyancsak az – álmagyaroknak titulált – asszimiláns szlovákokat támadta, mert ők ágáltak legjobban a szlovák nyelv ellen. Szarka László az asszimilációnak ezt az egyoldalú és végletes megítélését a szlovák értelmiség elmagyarosodásának visszahatásaként értékeli.⁴⁷

A lócsi Jitřenka és a pánszlavizmus vádjának kérdésében szlovák részről a legkeményebb választ Ján Chalupka adta. Német és cseh nyelvű brosúráit, amelyek 1841-ben Lipcsében, álnéven jelentek meg, Zaynak és Pulszkynak címezte.⁴⁸

Az 1840–1843-as „viharos események” második évében, 1841-ben L.Štúr sem télenkedett. A szlovák nemzetébresztők „harmadik nemzedéké”-nek vezető képviselője – több társához hasonlóan – a „közös magyarországi haza” újfajta felfogását vallotta. A magyarságában mégis megtámadott Štúr a „Századunk”-ban arról biztosította vádlóját, Tomka Kálmánt, hogy ő mindig és mindenütt magyarnak tartotta és mondta magát, de sohasem született magyarnak, mivel ő született szláv. Nem sokkal később a szláv nemzetiséghez és a magyar hazához való kettős kötődését újból megismételte. Hangsúlyozta, hogy ő magyarnak mondja magát, „*de nemzetiségi tekintetben soha sem, mert én szláv vagyok s az is maradandok. Nemzetiséggel nem lehet s nem is szabad tetszésünk szerint ide s tova tétovázni s játszani, mert ez egész létünkben alapul s minden nemzetnek szent tulajdona, melyet én sem enyimnél, sem másénál soha nem sértettem, sérteni nem fogok*”. Štúr Lajos (sic!) azt is kikérte magának, hogy őt a haza iránti kötelességekből bárki megleckéztesse.⁴⁹ Ugyancsak ekkortájt készült a „Starý i nový věk Slovákú” („A szlovákok régi és új korszaka”) című röpirata, amely inkább a hagyományos védőiratok (apológiák) körébe tartozik. E kézirat munkával az volt az alapvető célja, hogy védelmezze a szlovákok egyenjogúságát a „magyar hazá”-ban. A fő érveket egyfelől a dicső nagymorva örökségből merítette, hiszen „*ez a föld és vidék apáitoké volt*”. Másrészt kiemelte a „szlovákok” történelmi érdemeit az ország

fejlődésében, azokban az időkben, amikor a magyarok és a szlovákok békében éltek, jogaik és kiváltságaik még egyenlőek voltak „*az egy magyar hazában*”. Az apológia második részében ezzel a dicső régi korról (starý věk) állította szembe a 19. század elejével kezdődő gyötrelmes új kort (nový věk). Elkezdődött a „hódításelmélet”-re épülő elnyomás és magyarosítás. A cikk végén gróf Zay akcióit elemezte.⁵⁰ (Štúr hasonlóképpen vélekedett a magyarországi szlávok elmagyarosításáról a lipcsei Allgemeine Zeitungba 1841 végén írt cikkében is.) 1843-ban külön brosúráként is megjelent Lipcsében Štúr német nyelvű írása, amely az V. Ferdinánd elé terjesztendő tiltakozó felirat filozófáló bevezetését tartalmazta. A hegeli jogfilozófiából és a természetjogból érveket merítve, egyebek között azt fejtegette, hogy a nyelvben tükröződik a nemzet egyénisége, szelleme, lelki mivolta, legfelsőbb énje, egy nép egyénisége. A saját nyelvét más nemzetre ráerőszakoló nemzet a lehető legnagyobb bünt követi el. Egyrészt durván megsérti az emberiség természeti jogait, másrészt pedig elrabolja tőle a saját szellemében való fejlődés lehetőségét. A magyar nemzetnek tehát teljesen és mindörökké le kell mondania a szlávok magyarosításáról.⁵¹

A „viharos események” idején írta, de csak a halála után adta ki Budán J. M. Hurban B. P. Červenák posthumus művét, a „Zrcadlo Slovenská”-t. A szintén 18. századi alapokon álló apológia a legrégebb időktől tekintette át a szlovákok történetét. Kiemelte a szlávok által lakott területek kiterjedtségét, a szlávok őshonos voltát, a nagymorva birodalom fontosságát. Elődeihez hasonlóan ő is hangsúlyozta, hogy a szlovákok betagozódása a magyar államba nem alávétel, hanem a magyarokkal kötött szerződés alapján történt, s hogy a következő évszázadok során a szlovákoknak jelentős politikai, katonai, gazdasági, kulturális stb. érdemeik voltak az állam fejlesztésében. Erre az írásra is jellemző volt a jó uralkodóba és az osztrák hatalomba vetett naiv hit. Az utolsó fejezetben összegyűjtötte a szlovákok erőszakos nemzetiségi elnyomásának összes ismert és kevésbé ismert eseteit, a nyelvi asszimilációra irányuló törvényeket és terveket a 19. század elejétől 1841-ig.⁵²

A nyelvvitában a radikális (értsd: liberális) magyarosítókkal szemben megszólaltak a szlovák intelligencia azon mérsékelt, konzervatívokhoz közeli képviselői is, akik – ahogy már volt róla szó – a bécsi udvarnál és a konzervatív, aulikus arisztokráciánál igyekeztek támaszt találni gr. Zay Károlyék törekvéseivel szemben. 1841 tavaszán–nyarán ezt (a Štúr szemléletéhez sokban hasonló) mérsékelt álláspontot leginkább Koszetz Máttyás evangélikus lelkész Társalkodóba szánt írása, valamint egy Századunkban névtelenül megjelent,

„Egy világpolgár magánynézetei” című vitairat is kifejtette. Mindkettő óvott attól, hogy a tót evangélikus fiatalok – akik csupán megtámadott nyelvüket és nemzetiségüket védik – tiszta nyelvészeti törekvéseit pánszlávizmusnak tüntessék fel, amely Magyarországra és a birodalomra nézve is veszélyes, és „idegen hatalom”-nak nyit utat. Egyéb tekintetben sem szabad lenézni, hazaárulással, a magyar nyelv gyűlöletével stb. vádolni őket. Ezek a vádak ugyanis alaptalanok. „*Honunk szlávjai békés emberek, csak ne bántassanak*”, mert: „*minden túlság ellentúlságot szül*”. Ezek a szláv fiatalok ugyanis „*szintén hiszik, hogy szintúgy bírnak nemzetiséggel mint a magyarok*”. Ezért tehát „*magyarul tudni fognak (tehetség szerint), de szlávok maradunk...*”. A kettő nincs semmiféle ellentmondásban. Amellett, hogy a lelkész, a tanár, a nevelő szlávul fordul a közönségéhez, „*emellett lehet ő jó hazafi, jó magyar is, amint igyekszik is azzá lenni legszámosabb részük*”.⁵³ Alkotmányi tekintetben „honunk szlávjai” csak részei a magyar nemzetnek, de a nyelvet illetőleg igenis nemzet. A nép akarata elleni magyarosítás csak erőszakkal és hatalmaskodással történhet. Ráadásul egy olyan szláv népességet érint, amely a birodalom lakosságának a többségét alkotja, Magyarországon pedig „*nem jövevény, hanem e tartományok régibb lakosa, mint a magyar...*”. A honfoglaló magyarok ugyanis csak a szlávok fejedelmét és hadát győzték le. A békeszerető szláv nép és ellenfele pedig „*... megbratkozott..., rokonná vált s híven osztozott örömben, bajban ezer éveken át*”. A magyarok bölcs fejedelmei sem akartak zsarnokoskodni a szlávokon. A mostani magyarosító kihívás viszont ellenszegülést fog szülni – figyelmeztetett az evangélikus lelkész. „*De lassan virgoncim! ma is bölcs közös fejedelmi atyánk van, német eredetű, Bécsben lakik; ha egyességet, béketűrést ajánló szavára nem ügyeltek, majd vesszőt is mutathat*”.⁵⁴

A szlovák hazafiak mérsékelt szárnyához tartozott Jan Pavol Tomášek lőcsei professzor (gimnáziumi tanár, majd igazgató) is. Szintén 1841-ben, Világosváry Tamás álneven, Zágrábban jelentette meg Ljudevit Gaj nyomdájában „A nyelvharc Magyarországon” című, német nyelvű írását, amely inkább a nemzetvédő polémikus irodalmak körébe sorolható. Tomášek színvonalas munkája a magyarországi nemzetiségi viszonyok tudományosan megalapozott, nyugodt hangú elemzését adta, és lényegében reálisan mérlegelte a magyarosítás kilátásait is. Két alapkérdésre kereste a – gazdag történeti anyaggal alátámasztott – választ. 1. Vajon lehetséges-e az általános magyarosítás, a teljes nyelvi egység? A végső válasza: nem. 2. Ha mégis megvalósítható lenne, milyen előnyökkel járna? Erre a kérdésre már korántsem adott egyértelmű választ. Mindenesetre nyugat-európai és lengyel példák felsorolásával figyel-

meztetett arra, hogy „*a nyelvi egység még nem jelenti az állam erős egységét*”. Végkövetkeztetése szerint ugyanis: „*A mi hazánk különféle nyelvek megléte esetén is valóságosan egységes lehet, erős és viruló, ha képesek vagyunk felismerni a valóságos érdekünket, védelmezni és támogatni azt*”. A magyar nyelv terjesztésénél józanságra szólított fel a fanatizmussal szemben.⁵⁵ Békesy (polgári nevén: Tomásek) Pál 1843-ban ismét megszólalt. „*A nyelvbéke Magyarországon*” című, Lőcsén napvilágot látott röpiratában arra hívta fel a figyelmet, hogy ha a „nyelvtusa” tovább tart, abból a hazára, az államegységre nézve nagy veszély származhat. Ezért tehát „*a Magyarországon, mint közös honban egymás mellett lakozó népfajoknak*” nem az a feladatuk, hogy egymást nyomorgassák és kínozzák. Inkább arra kell törekedniük, hogy a kölcsönös becsülés és szeretet alapján egymásnak segédkezet nyújtsanak, összebéküljenek. Ebből a célból egy 4 pontból álló – őszinte szándékú, bár kissé naivnak tűnő – békítő tervezetet dolgozott ki. „*1. Magyarországon lakosai, népei s népfajai, akármiféle nyelveket beszéljenek, egymást testvéreknek tekintik... 2. ...tökéletesen megnyugszunk abban, hogy a magyar nyelv, diplomatikai létegenélkül {é. tényező} gyanánt, közönségesen használtassék a közügyekben... 3. ... így a magyar népfaj is, elsőséget nyer a többi honi nyelvek s népfajok felett: mindazáltal ez mégsem fogja oda terjeszteni jogát, hogy a többi nyelveket elnyomván, nyelvét általánossá tegye. Sőt meghagyatik minden népfaj háborítlanul nyelve birtokában... 4. ...fejlődjék minden honi nyelv, s általa minden honi népfaj akadály nélkül... Közképző intézeteinkben főtekintet legyen a diplomatikai nyelvre... Azonban a köznevelés s képezéshez tartozó intézkedések legyenek népfajaink szellemi szükségéhez alkalmazva*”.⁵⁶ Békesy Pál röpirata nemcsak békülékenységre vallott, hanem arra is, hogy a szerző többé-kevésbé azonosult a magyar nemzetfelfogás alappilléreivel. (Pl.: az állam talpkövét nemzetisége adja; a magyarok szerezték a hont és adtak neki alkotmányt és nyelvet; a magyar nemzetiséget az ország fennállása érdekében ápolni és terjeszteni kell stb.)

Ugyancsak a józan hazafiságra apellált Jozef Melczer (Melczer József) garamszegi evangélikus lelkész is. Védőirata Besztercebányán jelent meg 1842-ben magyar nyelven, s a „*Szózat a szláv nyelv érdekében*” címet viselte. Tiltakozott amiatt, hogy „*a szláv nyelv és irodalom közvetlen tanítása a felsőbb tudós iskolákban tanítási tárgyak közé be nem soroztatott*”, s hogy „*a tanulók közt létező szláv philológiai társulatok végképen eltöröltetnek ... Célja védeni, nem megtámadni, a szláv nyelvnek használni, nem pedig a magyarnak ártani*”.⁵⁷

Befejezésül álljon itt egy olyan fenyegető hangú írás is, amely ugyan már nem a „viharos események” időszakához kapcsolható (hiszen 1845-ben jelent meg Lipcsében német nyelven), de jól mutatja, hogy a szlovák–magyar „nyelvtusa”-nak azért voltak ilyen hangvételű megnyilvánulásai is. A nevét eltitkoló szerző megjövedölte, hogy: *„Eljön az idő, amikor a ti gyermekeitek jajveszékélés és panasz közepett emlékeznek meg atyáikról, amikor mint koldusok fognak azoknak ajtai előtt kuncsorogni, akiket ti most megvettek s nem tartotok arra érdemesnek, hogy a maguk nyelvén beszéljenek.... Hazátok izzó moloch: szabad-e saját testvéreiteket áldozatul belevetni? Vajon nincs-e mindenütt szabadság: ... és ti **egyedül** akarjátok élvezni a gyönyört...? Ti csak maroknyi nép vagytok, magyarok! Nézzetek körül az ország pompás városain, a Tátrától a Dunáig, mindenütt **bennünket** találtok; mi szilárdan lakozunk Magyarország szívében, s ezért oly sebeket üthetünk, melyeket halál, hideg dermedés követ!”*⁵⁸

Összegzésképpen megállapítható, hogy az 1840–1845 között született vitairatok szlovák készítőit, Kossuthék vitapartnereit még nem a szakítás, nem a feszültség fokozása, inkább a kompromisszumok keresése, a megegyezni akarás (összinte vagy taktikai célú) szándéka vezette. Az időszak ugyan kiélezett vitákat hozott, de a küzdelem középpontjában továbbra is főleg nyelvi-kulturális kérések álltak. A többnyire szerény követelésekkel fellépő szlovák mozgalom evangélikus értelmiségi vezetői a magyar köznemesi vezetők magyarosító törekvéseivel szemben a bécsi udvarnál, a konzervatív arisztokráciánál és a rokon szláv népeknél kerestek támogatást. A Kossuthékkal való megegyezés időnkénti lehetőségét – annak ellenére, hogy a szlovák vitapartnerek túlnyomó többsége, Štúr is beleértve, elismerte a magyar nemzeti mozgalmat és a magyart, mint diplomatikai nyelvet – lehetlenné tette, hogy magyar részről a megegyezés feltételül a magyar nyelv teljes elfogadását állították. A nyelvi küzdelem szlovák részről szinte kizárólag röpiratokban folyt, amelyek bizonyos mértékig átvették a többször elgáncsolt, és 1845-ig nem engedélyezett szlovák politikai lap szerepét. Štúr lapjának, a Szlovák Nemzeti Újságnak (a Slovenskje Národnje Novininek) a megjelenésével tehát új szakasz kezdődött a szlovák mozgalom életében.